

GAGAUZ MANİLERİNDE AŞK KONULARININ ALT BAŞLIKLARI Subtopics of Love Themes in Gagauz Humorous Rhymes

Tudora (Fedora) ARNAUT*

Özet: Halk edebiyatı ürünleri içerisinde en hacimli yerlerden birini maniler teşkil etmektedir. Bu çalışmada Gagauz manilerindeki aşk konusu incelenip tasnif edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar sözcükler: Mani, konu çeşitliliği, tasnif, analiz.

Abstract: *Humorous rhyme as a genre has so broad place among the other folk literature genres. In this study, it has been tried to analyse and classify love theme in Gagauz humorous rhymes.*

Keywords: *Humorous rhyme, subject diversity, classification, analysis*

İnsanın yaradılışından bu yana yemek su kadar gerekli olan maneviyat insanoğlunu hep yaşatmış ve geliştirmiştir. Aşk konusu en başta gelen konulardan olmuştur. İnsanların varoluşu, karşılıklı olumlu ve sevgi dolu duygular beslemesi bunun üzerine kurulmuştur. İnsanlar aşkın tarifini sözlü ifadelerinde en güzel ve duygusal sözcüklerle dile getirmeye çalışırken, şairler şiir satırlarında aşkın karşısında eğilir ve onun kutsallığına inandıklarını dile getirirler. Şairler bunun üzerine uzun uzun açıklamalar yapar ve reçetesini bulmaya çalışırlar. Aşk dünyayı kurtarır, der iyimser romantikler ve sokaklarda reklam panoları aşkı simgeleyen sözcükler ve resimlerle süslenir. Doktorlar aşkı kalbin atışlarında arar ve onun sırrını organların çalışması ile çözmeye çalışır. Aşkın tarifini her bir ferd kendi kalp atışlarına göre ölçer ve destanlar dile getirir. Ve tüm bu gerçeklerin sıralanmasında bir ortak nokta var o da aşkın gerekliliği ve sürekliliği.

Anonim halk edebiyatı içerisinde aşk konusu hemen hemen tüm türlerde ele alınmıştır. Aşk, bunların içerisinde en fazla türkü ve manilerde işlenmektedir. Maniler başlangıcından bu yana kendi konularını fazla dağıtmadan seveda, aşk konusuna sadık kalmayı başarmıştır.

Maninin konu bakımından tarifini yapan tüm bilim adamları bu türün seveda üzerinde yoğunlaştığına hemfikirdirler.

* Doç. Dr.- Taras Şevçenko Kiev Milli Üniversitesi, Edebiyat Enstitüsü, Türkoloji Bölümü.

Gagauz manileri başta aşk olmak üzere hemen her konuda yazılabilen bir halk edebiyatı nazım türü olarak tanımlanmaktadır. Çoğunlukla 7 heceli dört dizelik bir bendden meydana gelmektedir. Birinci, ikinci dördüncü dizeler birbirleriyle kafiyeli, üçüncü dize ise serbesttir. Yani kafiye dizilişi **aaba'**dır. Genelde ilk iki dize hazırlık dizeleridir. Son iki dize ise asıl anlamı içermektedir.

Maniler konu ve dil zenginliği bakımından en fazla şiirsel anlamı taşıyan türlerdir. Geleneğin içinde (düğün geleneklerinde, takvim bayramlarında) ve geleneğin dışında: şenlik yerlerinde, gelin kaynana atışmalarında, derneklerde (kadınların bayram, tatil günlerinde bir araya geldiklerinde yuvarlak biçimde kurdukları oturma şeklinin adı) vd. vesile ile gençlerin bir arada olmalarında maniler en fazla kullanılan türlerin arasındadır. Bu tür, dedelerden kalan örnekleri dile getirirken, diğer yandan da hayatın akışı ile yeni örnekleri yaratmakta ve halkın arasında yaygınlık göstermektedir. Bu örnekler dürüstlük, adalet, ayrılık, gurbet, beddua - dua, dilek, mektup, kıskançlık, fedakârlık, sadakat sosyal konulu, aile vd. konuları içerirken aralarında sevgi konusu en belirgin biçimde kendine yer bulmaktadır.

Gagauz manileri konu bakımından çok çeşitlilik sergilese de yine konuların büyük bir kısmı sevgi konusuna odaklıdır. *“Odak noktası olan ve ana motif olarak belirtilen bu aşk, zaman zaman somut bir tutku, bazen de üstü kapalı veya dolaylı bir biçimde dile getirilmiştir. Dolayısıyla, bazen bütün sorumluluğuyla götürülen gerçek bir sevgi, bazen de, dolambaçlı yollardan ve ulaşılması zor olan sadece basit bir duygu veya ayrıntı olarak ifade bulunmuştur.”* (Hasan, 2007:144)

Aşk-muhabbet manilerinde manici, kalbinin sesine uygun davranmakta ve içindeki duyguları dizeleştirir. Bu duygularda sıla, yürek çarpıntıları vardır.

Manilerde az sözle, çok ve derin anlamlar ifade edilmektedir. Sevgililer, ömürlerinin baharında birbirini seven iki genç olabileceği gibi; yavuklu ya da çeşitli nedenlerle ayrı yaşayan çiftler de olabilir.

İki sevgili arasındaki aşk her zaman istenilen olumlu ve akıcı şekilde gitmeyebilir ve evlilikle sonuçlanmaz. Evlilikte aşk bir birleşme noktası gözükse de bazı örneklerde görüldüğü gibi engellenir veya kavuşma daha uzun bir müddete bırakılmaktadır. İşte bu nedenle de yukarıda belirttiğimiz konu başlıkları ön plana çıkmakta ve sıkça dile getirilmektedir.

Gençlerin arasındaki aşk konusunu sınıflandıracak olursak bu sıralamayı kendi içerisinde de alt bölümlere ayırmamız mümkündür. Bu sınıflandırma genel konuların içerisinde dâhil olduğu gibi bu alt kategorilere de dâhil edilebilir:

- karşı cinse iyi dilekler
- niyet-dilek
- gizli aşk

- sevişme
- karşılıksız aşk
- sadakat-sahiplenme
- ulaşılmaz aşk
- nükteli benzetme
- sadakatsizlik
- hovardalık-çapkınlık
- hasret

Bu sıralama konuların çeşitliliklerine göre daha fazla genişletilebilir. Biz burada Gagauz manilerinde en fazla rastlanan konuları sıralamayı uygun gördük.

Bunlardan birkaç örnek göstermek gerekirse:

Sevişme

Arkandan gördüm seni,
Paltondan beendim seni
Öpüşmaa istamedim
Ellerinä verildim senin.

Attım bir taş yamaca
Urdum bir kuş alaca
O kuş benim boyumca
Öpamadım onu doyunca,
Bän onu öpaydım doyunca
Anaceydım onu ölüncä.

Ay duar kamuş gibi,
Gün duar gümüş gibi
Benim vardır bir yarım
Öpüşür guguş gibi.

Karşılıksız aşk

Ateşim var, külüm yok,
Bülbül oldum dilim yok.
Bir hayırsız yar sevdim,
Aalamayan günüm yok.

Nükteli benzetme

Benim var bir yarım
Nicä bir eşek,
Bän da onun yanında
Nica bir çiçek.

Çiy düşmüş gözal güla,
Gücülär çila, çila
Yarim çirkin, bän gözal
Nasın yaşaycez bila.

Sadakatsızlık

Biyaz güllär dallanêr,
Şindiki kızlar aldanêr
Ne aldanmıycek onnar
Yavkluları aldadêr.

Hovardalık-çapkınlık

Çok sever beni yarim,
Hep taa deer bana 'Gelin!'
Açan çikêr tokattan
Tutunêr başka kızdän.

Hasret

Kaş da sendä ay gibi,
Gözün'sa kömür
Sensis geçän günnerim
Sayılmaz ömür (T.A. özel arşivinden)

Manilerin bilim adamlarına göre teorik açıdan yorumlanması çeşitli yaklaşımlara dayanmaktadır. Elbet, maniyi yazan şahıs o an hangi duygularla hareket ediyor ve son iki mısraya anlamı yüklerken ilk iki mısradaki tasviri nasıl yapıyor diye kestirmek gerçekten güçtür. Fakat, ilk yaratıcısı bilinmese de ortaya çıkan örnekten yorum yapmak ve oradaki duyguları açıklamak mümkündür. Aşk konulu maniler bu açıdan en zor ve kolay yorumlananların arasında gelir. Zor, çünkü oradaki anlam yüklü mısralara doğru yorum getirmek için detaylı araştırma ve benzetmelerdeki dolaylı anlamı iyi bilmek gerekir. Kolay, çünkü aşk konusu evrensel olduğu için herkes bu konuya kendi yorumunu getirebilir ve hatta kendinden bir parça da bulabilir.

Aşkın yaşı belli olmaz derler halkın arasında. Her yaşta aşk insanı bulur ve kapısını çalar, duygular tüm benliğini sarar ve aşk karşılığını bulursa bir mutluluk serüvenine dönüşür. Sadakat ön plana gelirken kalbinin birisine kilitlendiğini ve hiç bir gücün onu sevgisinden ayıramayacağını hatta ölüm bile aşkıdan vazgeçiremeyeceğini şu satırlarla dile getirmektedir:

Kitli kapuyu açamıycam,
Kanadım yok uçamıycam
Birinci sevdamdän

Ölsäm da vazgeçämiycäm

İlk iki mısra da bu konunun açıklığı kavuşması için yardımcı etkenlerdir. Tasvirlerin önemi yadsınamaz. İki mısrada son iki mısra için yapılan hazırlıklar bu tasvirler sayesinde olur. Mesela, sevgilisinin bir yüzük taşına benzetilmesi, onun çeşme suyu gibi temiz oluşu dize dize aşağıdaki manide işlenir:

İndim çeşme taşına
Baktım suyun aşkına
Benim bir yarım var
Benzer yüzük taşına (Zayaczkowski, 1966: 52)

Halkın arasında ceviz boyasının çok kalıcı bir madde olduğu bilinmektedir. Yünlü dokumalarda kullanımı ve rengin yıllarca solmaması da maddi kültürde kullanılmaktadır. Halbuki, kızın aşkından yara alan delikanlının derdi ceviz boyası ile kıyaslanmakta ve bu boya kalıcı bir acı olarak manide dile getirilmektedir.

Cevizin kabuundan
Yellerim booyandı
Hey kız senin derdindän
Ürääm yaralandı (T.A. özel arşivinden)

Aşka tutulan biri, taze aşk duyguları yaşadığı için bunun temiz ve candanlığı hissedilir. Dili tutulan bülbüle döner ve sevgisinin sadakatini ancak ona yöneltir, gözü sevdiğinden başka kimseyi görmez olur:

Ateşim var, külüm yok,
Bülbül olsam dilim yok.
Seni sevdim seveli
Kimselerde gözüm yok.

Manilerin işlevleri iki şahıs arasındaki duygusallığı tatmin ettiği gibi olaya bakmanın yanısıra bunun sosyokültürel boyutunu da ele almak gerekir. Gagauz toplumunun ataerkil bir düzende olduğunu düşünürsek ve geleneklerin dışına çıkıldığı zaman kişinin dışlandığını, hor görüldüğünü (gag. acaba komuşu ne diyecek, insanın arasına nasın çıkacam? insana gülüş olacam vd. düşüncedeki ifadeler) hesaba katarsak bu tür örneklerde de bunun yankısını görebiliriz. Gelenek-göreneklerin eskiden daha etken olduğu dönemlerde manilerde de bu tür yankılar duyulmaktaydı. Aile yapısının güçlülüğü, anne babaya saygı ve sözünden çıkamama ve aynı zamanda aradığı kızı bulma, aşka kavuşma duygusu maniye şu şekilde yansımıştır:

Asmadan üzüm aldım,
Anamdan izin aldım
Üç yıl gezdikten sora

Beendiim kızı aldım.

Kızların ortalama evlenme yaşı 17-19 olurken erkeklerde bu yaş 20-23 arasındır. Erken evlenen çiftlerin birbirilerine daha fazla bağlanmaları ve bundan sonraki hayatlarında tüm zorlukları birlikte çözebileceklerine inanmaları ve aile büyükleri tarafından kabul edildiği bir ortamda bu yaş uygun görülüyordu. Fakat, yukarıdaki örnekte de belirtilir ki, bazen aile sorumluluğunu omuzlarına alamıyacağını hissederek delikanlı bu adımı atmadan önce bir süreliğine bekâr gezmeği ve daha sonra sevdiği kızla evlenmeyi tercih eder.

Aileler arası sosyal statü Gagauz ailesinde de çoğu zaman önemli yer almıştır. Varlıklı ve fakir ayırımı bir engel olarak ortaya çıkıp gelecekte birçok sorunların başlangıcı biçiminde değerlendirilir ve tıpkı Türk atasözünde denildiği gibi “davul dengi dengine çalar” anlamını da taşıyabilir, yani aileler kendilerine uygun statüde kız alıp kız vermeye çalışmaktaydılar. Halen günümüzde de bu düzen az da olsa korunmaktadır:

Aul boyu gül-fâtma,
Vazgeç olan, laf katma
San zengin, bân fukara
Varlı kızı git ara.

Aşk konularında sevginin, aşkın daha uzun süreli olması ve gittikçe güçlenmesi için evlilikle sonuçlandırılmaya çalışılır. Bazen çeşitli sebeplerden dolayı bu hemen gerçekleşemese de bu hedefe ulaşmak için çeşitli yollara başvurulur. Bu yollardan biri de kaçırma olayıdır. Gagauzlarda kız kaçırma olayının daha çok gece vakti gerçekleştiğini manide görüyoruz. Sevdiği kıza bir türlü kavuşamayacağını anlayan delikanlı, kızı karanlıkta kaçıracağını haberini vermektedir:

Daa başında kirezlâr,
Seni bana vermezlâr,
Alıp kaçırım seni
Karannıktır görmezlar

Maniler bir nevi evlenme geleneklerinin sanatsal boyutunu anlatan türlerdir, yani buna “sanatsal iletişim” adı da verilebilir. Bu tür örnekler zengin evlenme adetlerindeki sıralamayı da kendi dizelerinde icra etmektedir. Gagauz kızların nişan (yavuklu olma T.A.) töreninde oğlanın evinden gönderilen baş örtüsünü “bu kız yavuklu oldu, başı bağlandı” anlamını taşıyan mahiyetinde ve etraftaki insanlara evlenmeye bir adım yapıldığı müjdesini vermektedir. Kızı aşkı ile ikna etmeye çalışan ve kızın cevabı olumlu olduğu takdirde dünürcü yollayacağını ve nişan sırasında oğlan ve ailesinin adından kıza baş örtüsü

verileceğini, kutlama yapılacağını belirten damat adayı kızdan sabırla haber beklemektedir. Burada çemberdeki al renk ise bekâretin bir simgesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Al çember aldırayım,
Başına koydurayım
Raaz olarsan ver haber
Daulu çaldırayım (T.A. özel arşivinden).

Manilerde işlenen sevda konusu sözlü ve yazılı edebiyatın birçok alanında dile getirilirken takvim geleneklerin yanı sıra düğün geleneklerinde kendi icrasını ortaya koymaktadırlar. İnsanın yaradılışından bu yana yemek, su kadar gerekli olan maneviyat insanoğlunu hep yaşatmıştır... Aşk konusu en başta gelen konulardandır. İnsanların varoluşu, karşılıklı olumlu ve sevgi dolu duygular beslemesi bunun üzerine kurulmuştur. Şairler bunun üzerine uzun uzun açıklamalar yapmış ve reçetesini bulmaya çalışmışlardır. Gagauz mani örneklerinde de zamanla kendi ilk yaratıcısını unutmuş ve anonimleşmiş olan bu örnekler aşk konusunu her açıdan işlemekte ve halkın karşısına sunmaktadır.

Kaynaklar:

Ana Sözü gazetesi (1999). 6(371). Kişinev, Moldova.
ARNAUT, Ф. Özel arşivi.

_____ (2006). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук//ЖАНР МААНІ В ГАГАУЗЬКОМУ ФОЛЬКЛОРИ (ЗІСТАВЛЕННЯ З ЖАНРАМИ МААНІ ТА БАЙАТИ В ТУРЕЦЬКІЙ ТА АЗЕРБАЙДЖАНСЬКІЙ УСНІЙ НАРОДНІЙ ТВОРЧОСТІ)//. Київ.

_____ (2007). “Konu Bakımından Gagauz Türkülerin İncelenmesi”, 14. *KIBATEK Edebiyat Sempozyumu Gagauz Kültürü, 6-10 Ekim 2007, Moldova*.
Yayına hazırlayanlar: Metin Turan-Lüba Çimpoeş-Emiliya Bankova. Kişinev, ss. 287-295.

HASAN, Hamdi. (2007). *Makedonya Türklerince Söylenen Maniler*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.

KAYA, Doğan. (1999). *Anonim Halk Şiiri*. Ankara: Akçağ yayınları.

KUROGLU, Stepan. (1998). *Maniler*. Odesa: Mayak yayınları.

KVİLİNKOVA E. (2003). *Moldova Gagauzların Halk Türküleri*. Kişinev.

MANOV, Atanas. (1939). *Gagauzlar (Hristiyan Türkler)*. (Bulgarcadan çeviren: Türker Acaroğlu). Varlık Neşriyatı.

MOŞKOV, V. A. (1904). "Nareçiya Bessarabskih Gagauzov" (Besarabya Gagauzlan'nin şiveleri), *Türk Kavimlerin Halk Edebiyatı Örnekleri*. Yay.:V. Radloff. C.X. Sank-Peterburg.

POKROVSKAYA, Lüdmila. (1953). *Pesennoe tvorçestvo gagauzov* (Gagauzların sanatı yaratıcılığı). Avtoreferat na soiskanie uçennoy stepeni kandidata fililogiçeskih nauk. Leningrad.

TANASOĞLU, Dionis. (1959). *Bucaktan sesler. Literatura yazıları*. Kişinev.

ZAYANCZKOWSKI, Włodzimiers. (1966). *Yezyk i Folklor Gagauzow z Bulgarii*. Krakow.